

«Latviešu Avīzes»

Vārdu savienojums «Latviešu Avīzes» ir unikāls – tā sauca pirmo laikrakstu, kas iznāca latviešu valodā un bija domāts tieši latviešu lasītāju auditorijai. «Latviešu Avīžu» pirmais numurs nāca klajā 1822. gada 5. janvārī Jelgavā. Laikraksta mūžs, kurā bija savas panākumu un neveiksmju, uzvaru un zaudējumu stundas, ilga 93 gadus – līdz to 1915. gada aprīlī pārtrauca ķeizarkaspēka tuvošanās Jelgavai.

Vita Zelča,

vēstures zinātņu habilitētā doktore, Latvijas Universitātes profesore

Pirmā latviešu laikraksta nodibināšana

«Latviešu Avīžu» vēsture aizsākās 19. gadsimtā tā laika vērienīgākās reformas – zemnieku brīvlaišanas – gaisotnē. Dzimtības atcelšana nozīmēja jau gadsimtiem ilgās kārtības laušanu. Dzimtzemnieki, kam piederēja turpat vai 90% Kurzemes iedzīvotāju, no paaudzes paaudzē bija lemti piederībai sociālajā hierarhijā viszemākajai kārtai, zemnieka darbam, ierobežotai juridiskajai brīvībai un faktiskai atkarībai no sava dzimtskunga, kas nozīmēja tiesību un iespēju lemt savu dzīvi pilnīgu liegumu. Pēc brīvlaišanas reformas dzimtzemnieki ieguva tiesiski brīvu cilvēku statusu, viņi kļuva juridiski atbildīgi par sevi tikai Dieva un likumu priekšā. Turklāt līdz ar dzimtbūšanas atcelšanu visa Baltijas sabiedrība, tās ekonomika, sociālā un nacionālā struktūra, izglītība, kultūra nostājās uz modernizācijas ceļa.

«Latviešu Avīzes» bija šīs reformas īstenošanas procesa sastāvdaļa. Latviešu laikraksta dibināšanas ideja piederēja Lestenes mācītājam Kārlim Fridriham Vatsonam – vienam no tā laika patiesākajiem humānistiem. Viņš uzskatīja, ka avīze var kļūt par minētās reformas īstenošanas palīgu un padomdevēju. Jau 1817. gadā (toga Kurzemē tika atcelta dzimtbūšana) K. Vatsons, uzsverot, ka latviešiem nepieciešams zināt, kas notiek valstī un pasaulē, nāca klajā ar latviešu preses izdevuma dibināšanas projektu. Viņš piedāvāja to nosaukt par «Mēnešu Avīzi jeb Padomdevēju pie tās jaunas brīvības būšanas» un rokrakstā latviešu un vācu valodā uzrakstīja iecerētā mēnešraksta paraugnumuru. K. Vatona projekts tika apspriests Kurzemes Literatūras un mākslas biedrībā, savu viedokli izteica Kurzemes luterāņu mācītāji, daži muižnieki, augsti ierēdņi. Kopējā attieksme bija skeptiska, jo zemākajai kārtai, proti, galvenokārt latviešu zemniekiem adresēti laikraksti nekad nebija pastāvējuši. Turklāt tolaik preses izdevumi bija domāti tikai augstākajām kārtām – muižniekiem, mācītājiem, turīgajiem un izglītotajiem ļaudīm. Preses lasīšanu pat varēja uzskatīt par sava veida aristokrātijas, bagāto un augstās skolās gājušo privilēģiju, bet jēdzienu «zemnieks» un «avīze» tolaik bija nesavienojami. Pret K. Vatona «Mēneša Avīzes» dibināšanas projektu atturīgi bija arī Baltijas guberņas ietekmīgākais vīrs

brīvlaišanas reformas

1822. gadā sākās pirmā latviešu laikraksta, kam tika dots īss un trāpīgs nosaukums «Latviešu Avīzes», gaitas.

Kā jau tika minēts, 1822. gada janvārī sākās pirmā latviešu laikraksta, kam tika dots īss un trāpīgs nosaukums «Latviešu Avīzes», gaitas. Pirmā numura ievadvārdos K. Vatsons rakstīja: «Mēs gribam latviešu zināšanas vairo, dažas ziņas no klātienē un tālienes atnesdami, dažu labu padomu dodami, dažas gudrības uzpauždami, ir brīžam pasmiedamies kaut ko labu mācīt un tā, cik spēdami, piepalīdzēt pie arāju ļaužu prāta cilāšanas un labklāšanas. Latviešu valodu un tautu mēs no sirds mīlojam.» «Latviešu Avīzes» pārsvarā vēstīja par jaunumiem Kurzemē. Līdzās informācijai par reformas gaitu liela vieta bija atvēlēta ziņām par ārkārtējiem notikumiem – slepkavībām, zādzībām, krāpšanām, ugunsgrēkiem un citiem nelaimes gadījumiem. Gandrīz katrā numurā parādījās informācija par laika apstākļiem (kas vienmēr interesēja zemkopjus) dažādos Kurzemes novados. Piemēram, 1822. gada jūlijā «Latviešu Avīzes» vēstīja, ka Ventspilī un Kuldīgā pirms Jāņiem uznākušās salnas nodarījušas postu laukiem, Grobiņā beidzot nolījis lietus, bijusi arī krusa, bet Liepājas pusē lielais sausums izkaltējis laukus. Laikraksts ziņoja arī par svarīgākajiem notikumiem Jelgavā, Kurzemes baznīcās un skolās. Informācija par notikumiem ārzemēs bija skopa. Par pasaules lielajām norisēm tika stāstīts maz, bet visai bieži – par neparastām dabas parādībām.

«Latviešu Avīzes» tiecās sniegt saviem lasītājiem zināšanas. K. Vatsons uzskatīja, ka kurzemniekiem ir jāpazīst sava Kurzeme. Redaktors rakstīja: «Mēs latvieši paši savu Kurzemi vēl nepazīstam, jo ventinieks neko nezina no Ilūkstēm, kas taču labs liels miests, un augšgalnieks atkal nezina, ka Piltenes pilsāts pasaulē, kas taču tas vecākais par visu Kurzemi.» Viņš sagatavoja rakstu sēriju – pirmo tik izsmelošo Kurzemes ģeogrāfijas, vēstures, saimniecības, dzīvesveida un citu jomu aprakstu. «Latviešu Avīzes» rosināja latviešus pazīt un mīlēt dzimteni, lepoties ar savu piederību Kurzemei.

Pirmajam latviešu laikrakstam bija grūti iegūt lasītājus – latviešu

J. Pēters-Stefenhāgens

un brīvvalsts reformas
dzinēj spēks – ģenerālgubernators
marķīzs Filips Pauluči. Viņam šķita
nepieņemama Vatsona iecere
zemniekiem domātā izdevumā
publicēt arī politiskās ziņas.
K. Watsons 1817. gadā palika bez

atbalsta un uz laiku atteicās no latviešu laikraksta dibināšanas idejas.

1821. gadā K. Watsons no jauna izvirzīja latviešu laikraksta dibināšanas projektu. Kopā ar Jelgavas tipogrāfijas īpašnieku Johanu Martinu Pētersu-Stefenhāģenu viņš Kurzemes guberņas Zemnieku likumu ieviešanas komisijai iesniedza lūgumu atļaut latviešu valodā izdot laikrakstu «Kurzemes Latviešu Avīzes ar Augstas Ieviešanas Kummisiones Ziņu un Novēlēšanu». Kādā privātā vēstulē K. Watsons rakstīja, ka viņa avīzes mērķis būs «latviešus pacelt pāri viņu līdzšinējai egoistiskajai un trulajai nošķirtībai» un viņu dvēselēs iedvest domu – «esmu cilvēks un nekas cilvēcis man nav svešs». K. Watsons uzskatīja, ka tieši laikraksts ir vislabākais veids, kā latviešiem atvērt pasauli, palīdzēt viņiem izprast savu vietu tajā, kā arī savā zemē un sabiedrībā, attiecībās ar citiem cilvēkiem.

K. Vatsona un J. Pētersa-Stefenhāģena lūgums par latviešu laikraksta izdošanu (tajā bija arī apsolīts, ka avīzē neparādīsies materiāli, «kas latviešus ievestu svešā ideju lokā») tika izskatīts Zemnieku likumu ieviešanas komisijā un Baltijas ģenerālgubernatora kancelejā, un 1821. gada 9. aprīlī ģenerālgubernators F. Pauluči parakstīja laikraksta izdošanas atļauju. Tika nozīmēts jaunizveidotā laikraksta cenzors. Tomēr arī šoreiz attieksme pret laikraksta dibināšanu nebija tikai labvēlīga vien. Piemēram, grupa Kurzemes muižnieku grāfa K. Mēdema vadībā Zemnieku likumu ieviešanas komisijai iesniedza protestu pret latviešu laikraksta dibināšanu.

Rūpējoties par jaunā laikraksta lasītāju auditoriju, K. Watsons un Pēterss-Stefenhāģens izsūtīja aicinājumu Kurzemes pagasta tiesām abonēt laikrakstu un paziņot par tā dibināšanu zemniekiem. Oktobrī tika nodrukāta speciāla laikraksta reklāmas lapa, kas stāstīja par tā saturu, cenu un sludinājumu ievietošanu. Decembrī izdevniecībā jau bija pieteikušies 150 jaunās avīzes abonenti.

Pirmajam latviešu laikrakstam bija gandrīz 150 abonenti. Sabiedrībā nepastāvēja preses izdevumu lasīšanas tradīcija. Laikraksts iznāca 200 eksemplāru lielā tirāžā, daļa abonentu bija pagasttiesas, kam saskaņā ar guberņas augstāko pārvaldes iestāžu rīkojumu avīze bija obligāti jāpasūta. Tomēr pirmais solis bija sperts – sāka pastāvēt latviešu avīžniecība.

Kārlis Fridrihs Watsons

Izšķirošā nozīme «Latviešu Avīžu» dibināšanā bija baltvācu mācītāja K. Vatsona neatlaidībai, uzņēmībai un sapratnei par preses svarīgo nozīmi kvalitatīvi jaunas sabiedrības tapšanā. K. Watsons dzimis Jelgavā 1777. gadā *Academia Petrina* profesora Matiasa Fridriha Vatsona ģimenē, pirmo izglītību guvis Jelgavā, vēlāk studējis Leipcigā un Getingenē. 1803. gadā K. Watsons kļuva par mācītāju nelielajā Lestenes draudzē, no 1813. gada arī Strutelē. Viņš apzinīgi pildīja mācītāja pienākumus un rūpējās par lielo ģimeni, kurā bija astoņi bērni. Lestē K. Vatsona enerģijai un rosīgajam prātam bija

pārāk šauri, viņš aktīvi iesaistījās Jelgavas intelektuālajā dzīvē. Piedalījās Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības darbā, uzrakstīja vienus no pirmajiem pētījumiem par senlatviešu vēsturi, latviešu valodu, latviešu tautas nākotnes izredzēm, Baltijas hidrogrāfiju, ģeogrāfiju un citām jomām. Viens no K. Vatsona vaļaspriekiem bija siluetu, kuros tika atainoti cilvēki, dzīves un dabas ainas, izgriešana. K. Vatsona darbīgais mūžs aprāvās 1826. gadā 49 gadu vecumā. «Latviešu Avīžu» dibinātāja un redaktora nāve iezīmēja noslēgumu laikraksta vēstures pirmajam posmam.

«Latviešu Avīzes»

Turpinām ieskatu pirmā latviešu valodā iznākušā laikraksta vēsturē

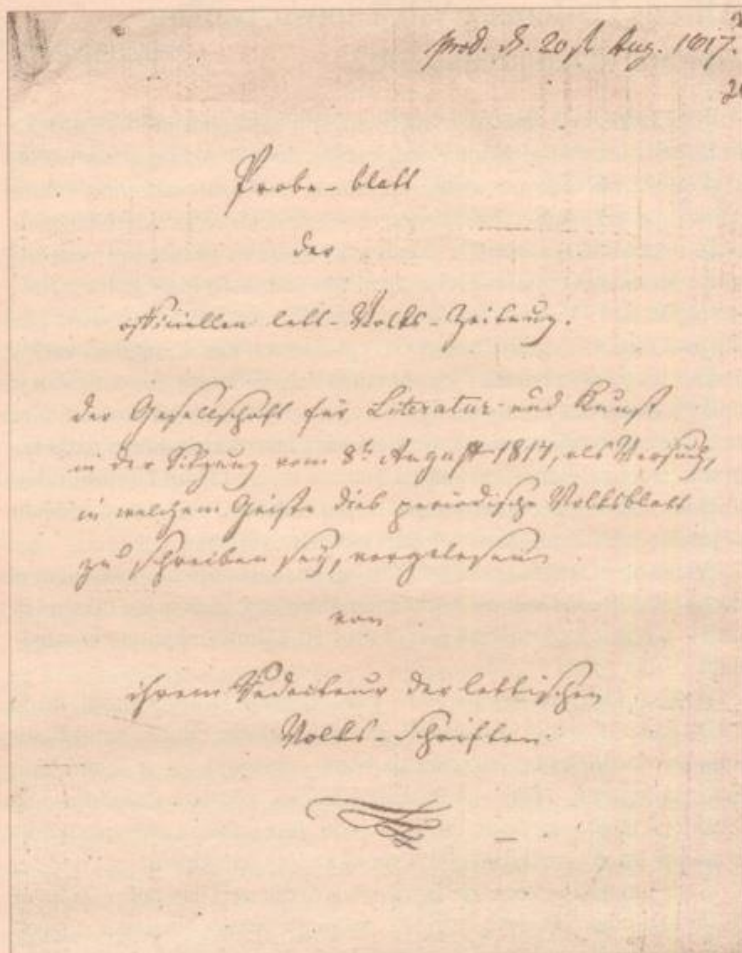
Vita ZELČE,

vēstures zinātņu habilitētā doktore, profesore

1826. gadā mira «Latviešu Avīžu» pirmais redaktors Kārlis Fridrihs Vatsons. Viņa nāve bija smags trieciens Kurzemes intelektuāļu aprindām, kā arī vēl tikai dažus gadus vecajai latviešu avīžniecībai.

Šajā situācijā «Latviešu Avīžu» redaktora pienākumus uzņēmās 51 gadu vecais Jelgavas Sv. Annas baznīcas latviešu draudzes mācītājs Johans Kristofors Kēlers (1775–1853) – ļoti cienījams un godājams Kurzemes garīdznieks un pilsētās labākajām aprindām piederīga persona. Domājams, ka darbs avīžniecībā nebija J. Kēlera sirdslieta, bet viņš godprātīgi turpināja sava priekšteča K. Vatsona iesākto. «Latviešu Avīžu» saturs kvalitātē J. Kēlera – redaktora gados – nemazinājās.

19. gs. 20. gadu nogale latviešu preses vēsturē iezīmīga ar pirmajām politiskajām ziņām. Tālaika likumdošana neatļāva zemākajām kārtām, proti, zemniekiem, domātajos laikrakstos publicēt politisko informāciju. Valdība uzskats, ka politika nav tā joma, par kuru zemniekiem kaut kas jāzina un par kuru viņi kaut ko spēj saprast. Bieži arī zemnieku interesi par politiku uzskatīja par pastāvošajai sociālajai kārtībai kaitīgu parādību. Epizodiski zemniekiem domātajos preses izdevumos parādījās pašas svarīgākās valsts politiskās dzīves norises. Piemēram, 1825. gada beigās un 1826. gada sākumā «Latviešu Avīzes» rakstīja par Krievijas ķeizara Aleksandra I nāvi. Īpaši tika uzsvērti viņa nopelni latviešu un zemnieku brīvīšanā: «Lai Dievs Viņam atmaksā visu labumu, ko viņš tūlumā, kā klātumā darījis. Lai mūsu pateicība Viņam, kas mums cilvēcīgas tiesas devis un kas patlaban ar

K. Vatsons, uzsverot, ka latviešiem nepieciešams zināt, kas notiek valstī un pasaulē, 1817. gadā nāca klajā ar latviešu preses izdevuma dibināšanas projektu.

skolām savu augstu brīvības dāvanu domāja par īstu svētību mūsu bērniem pataisīt.» «Latviešu Avīzes» vēstīja par sērām ķeizarišķajā namā un Nikolaja I kāpšanu tronī, kā arī uzskatīja visus pēdējo sešu gadu laikā pasaulē mirušos monarhus.

Tomēr latviešu lasītājiem pasaule daudz plašāk pavērsās 1828. gadā, kad «Latviešu Avīzēs» parādījās plaši apraksti par Krievijas–Turcijas karu (1828–1829) – patiesi nozīmīgu pasaules mēroga notikumu. Informācija laikraksta lappusēs gan parādījās stipri novēloti. Tikai 19. jūlijā tas pavēstīja, ka 25. aprīlī ir sācies Krievijas–Turcijas karš. Plašāki apraksti parādījās novembrī. Turklāt tās nebija ziņas parastajā izpratnē, bet gan oficiālo iestāžu sagatavotie kara notikumu kopsavilkumi, kas mācītājiem vai viņu palīgiem bija publiski jānolasa baznīcās pēc dievkalpojuma. (Te jāpiezīmē, ka līdz pat 19. gs. vidum tieši baznīca bija galvenais informācijas izplatītājs latviešu sabiedrībā, tajā tika nolasīti likumi, centrālo un vietējo varas iestāžu rīkojumi, kā arī jaunākās ziņas.)

«Latviešu Avīžu» redaktors J. Kēlers norādīja, ka visās Kurzemes baznīcās šogad tiek lasītas kara ziņas un noturēti aizlūgumi, lai Dievs piešķir Krievijas karaspēkam uzvaru. J. Kēlers arī atzina, ka daudzi, klausoties ziņas baznīcā, nav labi sapratuši saturu, un tādēļ derīgi tās vēlreiz izlasīt laikrakstā. «Latviešu Avīzēs» ievietotie Krievijas–Turcijas kara notikumu apraksti vēstīja par apmēram pusgadu veciem notikumiem. Turcija kļuva par pirmo aizrobežu zemi, par kuru latviešu lasītāji saņēma tik daudz informācijas. «Latviešu Avīzēs» parādījās arī vēl citi raksti par turkiem un viņu zemi. Piemēram, mācītājs K. Lauņics apcerējumā «No turkiem un viņu būsanas», kas publicēts vairākos turpinājumos, atzina, ka tagad diez vai būs atrodams kāds cilvēks, kurš par turkiem nekā nebūtu dzirdējis, bet īstenībā zināšanu par šo tautu nav – «citi to pagāniem, citi par ļoti briesmīgiem ļaunu ēdājiem, citi par ļoti stipriem cilvēkiem un pusmilzeņiem tur; bet visiem no turkiem bail.» K. Lauņics savā rakstā pastāstīja gan par Turcijas vēsturi un ģeogrāfiju, gan reliģiju, gan cilvēku dzīvesveidu. 1829. gadā Krievijas – Turcijas karš noslēdzās, un politika uz vairākiem gadu desmitiem pazuda no latviešu laikrakstu lappusēm.

1831. gadā J. Kēlers «Latviešu Avīžu» redaktora pienākumus uztīcēja savam 22 gadus vecajam adjunktam lūlijam Vilhelmam fon Rihteram (1808–1892). J. Rihteram bija radoša un spēcīga personība, viņam piemita arī liela uzņēmība, enerģija un darbaspējas. J. Rihters mēģināja arī reformēt «Latviešu Avīzes», lai tās kļūtu pievilcīgākas lasītājam. Protī, līdz šim laikraksta izdevēji un rakstu autori pārsvarā bija baltvācu luterāņu mācītāji, tikai retu reizi tika publicēts kāds latviešu autora sacerējums. Tālab starp «Latviešu Avīžu» satura veidotājiem un lasītājiem pastāvēja milzu sociālā, mantiskā, kultūras un izglītības plaisa. Viņi faktiski dzīvoja uz dažādām planētām, un viens otru nesapra-

ta. J. Rihters mēģināja šo plaisu mazināt, veidot līdztiesīgākas attiecības starp laikrakstu un tā lasītājiem. Viņš «Latviešu Avīzēs» ieviesa savus izdomātos tēlus – latviešus, kuri latviešus uzrunāja ar «tautiešu muti». Tā tika panākta lielāka efektivitāte, skaidrojot dzimtbūšanas atcelšanas reformas kārtējos pasākumus. 1835. gadā J. Rihteram tika uzticēti mācītāja pienākumi Dobelē, un viņš atstāja Jelgavu. Tālāk dzīves gaitas J. Rihteru aizveda uz Sanktpēterburgu, tur viņš pildīja mācītāja pienākumus Jēzus baznīcā. 1870. gadā J. Rihteru iecēla par bīskapu.

1835. gadā «Latviešu Avīžu» redaktora pienākumi tika uzticēti Jelgavas Sv. Annas baznīcas mācītāja J. Kēlera jaunajam adjunktam Vilhelmam Kristiānam Pantēniusam (1806–1849). Tolaik viņam bija 29 gadi, aiz muguras bija teoloģijas studijas Tērbatas universitātē un mājskolotāja darbs Kurzemē.

1837. gadā V. Pantēniuss kļuva par piltiesīgu Sv. Annas baznīcas mācītāju. Lai gan viņš bija arī rosīgs Jelgavas sabiedriskajā un kultūras dzīvē, tomēr savos uzskatos mācītājs – ļoti konservatīvs, ne velti kultūrvēsturē viņš guvis iesauku «Vecais Pantēnijs». Vēl jāpiezīmē, ka Baltijas kultūras dzīvē par ļoti nozīmīgu personu kļuva V. Pantēnusa dēls Teodors Pantēniuss – 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma ievērojamākais baltvācu rakstnieks.

V. Pantēniuss «Latviešu Avīžu» redaktora pienākumus pildīja gandrīz 15 gadus. Viņa nodomi un plāni bija labi – ar laikraksta starpniecību viņš vēlējās latviešus spēcīgāk piesaistīt baznīcai, kristietībai, veicināt tikumisku dzīvesveidu un izglītību. Tomēr V. Pantēniuss bija slikts laikraksta redaktors un žurnālists. Viņa raksti bija garlaicīgi, uzmācīgi didaktiski un ļoti gari. Ne reti viens V. Pantēnusa raksts aizpildīja visu «Latviešu Avīžu» numuru. Protams, lasītāju skaits šāda satura laikrakstam bija mazs, ir ziņas, ka tam 1847. gadā bija 250 abonenti (turklāt lielākā daļa no tiem bija pagasttiesas, kurām saskaņā ar gubernatora rīkojumu laikraksts bija jābonē obligāti, jo tajās tika publicēti oficiālie sludinājumi). «Latviešu Avīžu» atdzimšana sākās 1849. gadā, kad redaktora amatā stājās Rūdolfs Šules.

Pirmie latviešu žurnālisti

«Latviešu Avīzēs» publicēto rakstu autori lielum lielā pārsvarā bija vietējie Kurzemes baltvācu mācītāji. Tomēr jau 20. gados laikrakstā parādījās arī dažu latviešu tautības autoru sacerējumi. Par pirmo latviešu žurnālistu mēdz dēvēt Lielzemes skrierveri Matīsu Vītiņu jeb Fitiņu (1795–1861), kura pirmie īsie rakstiņi, kas puda sajūsmu par latviešu laikrakstu, tika publicēti 1823. gadā. Vēlākajos gados «Latviešu Avīzēs» publicēja viņa korespondences par vietējiem notikumiem, stāstīņus, dzejoļus, apceres par reliģiju un literatūru. 20. gados laikrakstā tika publicēti arī Neredzīgā Indriķa (1783–1828) un Kurzemes dēla jeb Kārļa Konstantīna Krauklinga (1792–1873), kuru dzīves ceļš jau bija aizvedis uz Drēzdeni, dzejoļi.

30. gadu sākumā «Latviešu Avīzēs» sāka publicēties arī Biržu skrierveris Ansis Līventāls, Cīravas–Dzērves skolotājs Andrejs Bergmanis, Dundagas mācītāja kučieris Ernests Dinsbergs u.c. Viņu sacerējumu spēcīgākā puse bija dzeja, tajā viņi ielika savas ilgas pēc labākas dzīves un izsaprņoja savus sapņus. 1842. gadā «Latviešu Avīzēm» savus sacerējumus jau bija iesūtījuši 14 latviešu literāti. Tomēr nopietni latvieši sevi žurnālistikā sāka pieteikt tikai 19. gs. 50. gados.

